

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات ۱۲۰ - ۱۰۳

مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف در روابط بین همسران و نقش آنها در تحکیم خانواده از منظر قرآن کریم

عنایت شریفی^۱

چکیده

قرآن کریم اساسی‌ترین اصل در رفتار و تعامل بین زوجین را معاشرت به معروف می‌داند و معیار وظایف، حقوق و نحوه آداب و معاشرت متقابل بین زوجین را در درون خانواده "معروف" می‌داند. معاشرت به معروف در روابط بین همسران دارای معنای وسیع و مصادیق زیاد می‌باشد که در یک تقسیم بندی کلی به دو قسم به مصادیق با ماهیت فقهی و مصادیق با ماهیت اخلاقی تقسیم می‌شوند. پژوهش حاضر در صدد است کارکردها و نقش معاشرت به معروف با ماهیت اخلاقی در روابط بین همسران در تحکیم خانواده را مورد بررسی قرار دهد. و در این مورد به این سؤال اساسی پاسخ دهد که مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف در روابط بین همسران چگونه در تحکیم خانواده تأثیرگذارند؟ مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف در یک تقسیم بندی کلی به مصادیق مشترک بین زوجین و مصادیق اختصاصی هریک از آن دو تقسیم می‌شوند. محبت و مهرورزی، معاشرت نیکو، مدارا، شکیبایی و حمایت متقابل از مهم‌ترین مصادیق اخلاقی مشترک بین زوجین در معاشرت به معروف می‌باشند. محبت و مهرورزی عامل مراقبت از آرامش و در نتیجه می‌تواند خانواده را از فرو پاشی حفظ نماید و معاشرت نیکو، رفق و مدارا و حمایت متقابل زوجین از یکدیگر عاملی برای ایجاد صمیمت و آرامش زوجین نسبت به یکدیگر است که از این جهت نقش اساسی در پایداری خانواده دارند. احسان، مشورت و مراقبت از مصادیق اخلاقی مختص مرد و اطاعت، تواضع و قنوت و حفظ خود، اسرار و اموال شوهر در غیاب او از مصادیق مختص زن در معاشرت به معروف می‌باشند. هر یک از این مصادیق سبب افزایش صفا و صمیمیت و محبوبیت زوجین نسبت به یکدیگر و در نتیجه هر کدام عاملی برای پایداری خانواده می‌باشند.

واژگان کلیدی

معاشرت به معروف، مصادیق اخلاقی، تحکیم خانواده، خانواده، قرآن.

۱. دانشیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

طرح مسأله

خانواده به عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی و زیر بنای جوامع و منشأ فرهنگ‌ها و تمدن‌ها در تاریخ بشر بوده است و از اهمیت خاصی برخوردار بوده است ولی با توجه به شرایط فعلی جوامع بشری پس از انقلاب صنعتی غرب و انقلاب کبیر فرانسه ظهور جریان‌های فمینیسم و پیدایش معضلات، آسیب‌های و عوارضی چون، افزایش طلاق، افزایش سن ازدواج و مجرد زیستن، بی‌بندباری جنسی خشونت خانگی، پیدایش خانواده‌های تک والدینی و تک جنسیتی، دو جنسیتی (انسان و حیوان) و..... جوامع بشری را دچار تنش‌ها و بحران ساخته است، از این رو ضرورت اقتضا می‌کند به قرآن کریم به عنوان کتاب زندگی انسان مراجعه نموده و تدابیر قرآن برای تحکیم خانواده را مورد بررسی قرار دهیم که در این میان تدبیر معاشرت به معروف در روابط بین همسران در قرآن کریم به عنوان یکی از عوامل تحکیم خانواده از اهمیت خاصی برخوردار است. معاشرت به معروف در روابط بین همسران دارای معنای وسیع و مصادیق زیاد می‌باشد که در یک تقسیم بندی کلی به دو قسم به مصادیق با ماهیت فقهی و مصادیق با ماهیت اخلاقی تقسیم می‌گردد.

پژوهش حاضر در صدد کارکردها و نقش معاشرت به معروف با ماهیت اخلاقی در روابط بین همسران در تحکیم خانواده را مورد بررسی قرار دهد. و در این مورد به سؤالات ذیل پاسخ دهد.

۱. مصادیق اخلاقی مشترک همسران در معاشرت به معروف چگونه در تحکیم خانواده تأثیرگذار می‌باشند؟

۲. مصادیق اخلاقی اختصاصی مرد در معاشرت به معروف چگونه در تحکیم خانواده تأثیرگذار است؟

۳. مصادیق اخلاقی اختصاصی زن در معاشرت به معروف بین همسران چگونه در تحکیم خانواده تأثیرگذار است؟

در باره پیشینه تحقیق تاکنون آثار فراوانی نگارش یافته است همانند؛ کتاب تحکیم خانواده از منظر قرآن و حدیث اثر محمد محمدی ری شهری و کتاب عوامل تحکیم بنیان خانواده اثر مصطفی کیانفرد و کتاب تحکیم خانواده اثر عباسعلی اختری و کتاب خانواده پایدار اثر دکتر صدر الدین شریعتی رساله دکتری خانم معصومه حافظی با عنوان «جایگاه اصل قرآنی معاشرت به معروف در تحلیل موارد چالشی روابط همسران» در سال ۱۳۹۵ دفاع شده است ایشان به خوبی حکومت اصل معروف بر احکام دیگر خانواده مثل کتک زدن همسر، ازدواج مجدد شوهر، حق طلاق و ازدواج موقت شوهر بررسی کرده است. و پایان نامه خانم سمیه خداکرمی با عنوان

بررسی تطبیقی قاعده معاشرت به معروف در فقه اسلام و حقوق موضوعه ایران، در سال ۱۳۹۸ در دانشگاه شاهد دفاع شده است پایان نامه معاشرت به معروف در روابط زوجین از منظر فقه امامیه و حنفیه اثر نسرین بلوچ زاددر دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۵. مقاله عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی اثر آقای دکتر صالح حسن زاده در مجله پژوهشنامه معارف قرآنی، ش ۱۵، زمستان ۱۳۹۳ و مقاله خانواده و عوامل پایداری آن از منظر قرآن کریم اثر عنایت الله شریفی در مجله پژوهشنامه معارف قرآنی شماره ۹ در تابستان ۹۱، مقاله قاعده لزوم معاشرت به معروف در روابط زن و شوهر، اثر آقای نوبهار در فصلنامه خانواده پژوهی، سال یازدهم، شماره ۴۱، بهار ۱۳۹۴، در این مقاله ایشان به مبانی و اثبات قاعده بودن آن پرداخته و تنها احکام فقهی سوء معاشرت در مساله جنسی و سکونت مورد بررسی قرار گرفته است، مقاله معاشرت به معروف اثر مریم احمدیه در نشریه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۵۲، تابستان ۱۳۹۰: در این مقاله مصادیق قرآنی و بعضی مصادیق فقهی ذکر شده است. و مقاله مبانی حسن معاشرت به معروف در نظام حقوقی خانواده از منظر قرآن اثر فائزه عظیم زاده اردبیلی در مجله فقه و حقوق خانواده شماره ۴۸: در این مقاله احکام قرآنی قاعده مورد بررسی قرار گرفته است و مقاله مصادیق فقهی و حقوقی معاشرت به معروف اثر عنایت شریفی در مجله پژوهشنامه معارف قرآنی شماره ۴۶ پاییز ۱۴۰۰ که در این مقاله به مصدیق فقهی و حقوقی قرآنی در روابط بین همسران که در تحکیم خانواده نقش اساسی دارند پرداخته است. ولی این مقاله با رویکردی جدید به مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف در روابط بین همسران و نقش آنها را در پایداری خانواده از منظر قرآن کریم پرداخته است..

مفاهیم

۱. خانواده

خانواده، گروهی است متشکل از افراد دارای شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی که هسته اولیه آن را ازدواج مشروع زن و مرد تشکیل می‌دهد و در آن، طرفین دارای وظایف و حقوق جدید می‌شوند و با آوردن فرزند، جمع آنها بیشتر شده و بر وظایف و تکالیف آنها افزوده می‌گردد. این گروه که دارای اشتراکات بسیاری هستند، می‌کوشند تا با کمک یکدیگر، زندگی سعادت‌مندانه ای را برای جمع خانواده رقم بزنند (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹، ص ۱۶۴)

۲. معاشرت به معروف

معروف در لغت از عَرَفَ به معنای خوبی در مقابل نُكِرَ به معنای بدی، قرار دارد. از این رو معروف اسم مفعول از عَرَفَ است به معنای هرچیزی که خوب است و در مقابل منکر به معنای هرچیزی که بد است قرار دارد. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۹، ص ۲۴۰) و در تعریف اصطلاحی آن اختلاف است به نظر می‌رسد از همه کامل‌تر تعریفی است که راغب در مفردات بیان کرده است

و آن عبارت است از هر فعلی است که توسط عقل و شرع پسندیده باشد (راغب اصفهانی، بی‌تا، ص ۵۶۱)

معاشرت در لغت به معنای مصاحبت و هم نشینی می‌باشد (طریحی، ۱۳۶۲، ج ۳، ص ۴۰۳) مشهور معتقدند چون واژه معاشرت به دلیل ساختار واژگانی آن که از باب مفاعله است، متضمن مفهومی طرفینی است و مشارکت و برابری در آن نهفته است و در آن معنای مشارکت و مساوات نهفته است (رشید رضا، ۱۹۹۵ م، ج ۴، ص ۳۷۴). براین اساس از نظر قرآن کریم، اساسی‌ترین اصل در رفتار و تعامل بین زوجین معاشرت به معروف است که صریحاً در آیه دیگر با عنوان «عاشروهنّ بالمعروف» (نساء، آیه ۱۹) بیان شده است. و نیز در آیه دیگر به گونه صریح وظایف، حقوق و نحوه آداب و معاشرت متقابل مرد و زن در درون خانواده را برابر و همانند می‌شمارد و معیار را "معروف" می‌داند: «وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنْنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِعَوْنِهِنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَ لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ لِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (بقره، آیه ۲۲۸)؛ زنان مطلقه، باید به مدت سه مرتبه عادت ماهانه دیدن (و پاک شدن) انتظار بکشند! [عده نگه دارند] و اگر به خدا و روز رستاخیز، ایمان دارند، برای آنها حلال نیست که آنچه را خدا در رحم‌هایشان آفریده، کتمان کنند. و همسرانشان، برای بازگرداندن آنها (و از سرگرفتن زندگی زناشویی) در این مدت، (از دیگران) سزاوارترند در صورتی که (براستی) خواهان اصلاح باشند. و برای آنان، همانند وظایفی که بر دوش آنهاست، حقوق شایسته‌ای قرار داده شده و مردان بر آنان برتری دارند و خداوند توانا و حکیم است».

بر اساس این آیه، معاشرت به معروف تکلیفی دوسویه است. که داری مصادیق فراوانی می‌باشد که می‌توان در یک تقسیم بندی کلی به مصادیق حقوقی و فقهی و مصادیق اخلاقی تقسیم کرد. این مقاله درصدد است مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف در روابط بین همسران را مورد بررسی قرار دهد.

۳. تحکیم خانواده

منظور از تحکیم خانواده، تثبیت و پایداری خانواده در برابر عوامل تزلزل و ناپایداری آن است.

مصادیق اخلاقی مشترک بین همسران

نیرومندترین عامل دوام و رشد خانواده، پایبندی اعضای خانواده به مصادیق اخلاق و ارزش‌های اخلاقی است که قرآن کریم در ابعاد مختلف به این مسأله پرداخته است که مهم‌ترین آنها در زندگی خانوادگی عبارتند از:

۱. محبت و مهرورزی

مهم‌ترین عامل دوام خانواده، محبت و مهرورزی همسران نسبت یکدیگر است. دست توانای الهی با ایجاد مودت و رحمت بین زن و شوهر، آنان را وسیله‌ی آسایش و آرامش یکدیگر و محبت و مهرورزی را مایه‌ی تحکیم و تقویت رابطه آن دو قرار داده است. این مسأله در قرآن کریم آنچنان از اهمیت برخوردار است که از آن به عنوان نعمت الهی یاد می‌کند که بین زن و مرد برقرار می‌شود: «مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (روم، آیه ۲۱)؛ و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید، و در میانتان مودت و رحمت قرار داد در این نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند»

در آیه دیگر می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا (اعراف، آیه ۱۸۹)؛ او خدایی است که (همه) شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد، تا در کنار او بیاساید.»

در این آیات خداوند قانون خانواده را بر اساس مودت و رحمت که اولین هدیه الهی به آنهاست استوار ساخته است تا محل سکونت و آرامش باشد. از آنجا که خداوند خود جاعل و قرار دهنده‌ی این مودت و محبت است، زوجین باید با رعایت قواعد تقویت‌کننده‌ی محبت و رحمت، در حفظ این موهبت خدا دادی کوشیده و با شناسایی و مقابله با آفت‌ها و آسیب‌ها، همواره قانون خانواده را مرکز محبت و مودت نگاه دارند که در آن خداوند، هدف از ازدواج را سکونت و آرامش معرفی می‌نماید. (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴ش، ص ۱۷۳).

در آیه دیگر تشویق به مهرورزی و تقویت آن از طریق پاداش اخروی می‌نماید. «قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَ وَقْتَنَا عَذَابَ السَّمُومِ (طور، آیات ۲۶-۲۷)؛ پیش از این در میان خانواده‌ی خودمان با شفقت بودیم، پس خداوند بر ما منت نهاد و ما را از عذاب جهنم نگاهداشت.»

از آنجا که محبت می‌تواند خانواده را از خطر اضمحلال نجات بخشد، با حفظ این نعمت با ارزش الهی می‌توان موجبات تحکیم هر چه بیشتر خانواده را فراهم آورد. هنگامی که مودت و محبت میان زن و شوهر حفظ گردد آثار آن در کل خانواده تجلی می‌کند و تمام اعضای آن نسبت به هم مهر می‌ورزند و چنین خانواده‌ای از عنصر عشق و مودت که عامل بقاء، دوام و استحکام است برخوردار است.

۲. معاشرت نیکو

برای محکم کردن بنیان خانواده و تداوم آن، زن و شوهر باید با خوش رفتاری، مسالمت و مهربانی با یکدیگر برخورد کنند و از اعمالی که سبب ایجاد نفرت، کینه، غم و اندوه می‌شوند، بپرهیزند. قرآن کریم به گونه صریح وظایف، حقوق و نحوه آداب و معاشرت متقابل مرد و زن در درون خانواده را برابر و همانند می‌شمارد و معیار را "معروف" می‌داند: «وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ يُؤْتِهِنَّ مِنْ أَحَقِّ بَرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَ لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ لِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (بقره، آیه ۲۲۸)؛ زنان مطلقه، باید به مدت سه مرتبه عادت ماهانه دیدن (و پاک شدن) انتظار بکشند! [عده نگه دارند] و اگر به خدا و روز رستاخیز، ایمان دارند، برای آنها حلال نیست که آنچه را خدا در رحمهایشان آفریده، کتمان کنند. و همسران‌شان، برای بازگرداندن آنها (و از سرگرفتن زندگی زناشویی) در این مدت، (از دیگران) سزاوارترند در صورتی که (براستی) خواهان اصلاح باشند. و برای آنان، همانند وظایفی که بر دوش آنهاست، حقوق شایسته‌ای قرار داده شده و مردان بر آنان برتری دارند و خداوند توانا و حکیم است».

بر اساس این آیه، معاشرت به معروف تکلیفی دو سویه است. که می‌تواند مصادیق فراوانی داشته باشد.

شاید به همین دلیل است که قرآن کریم پیامبر را بزرگترین سرمشق برای مردان در برخورد با همسران معرفی می‌نماید و دو آیه در باره توجه و اهتمام پیامبر در برخورد مطلوب را همسرانش نازل کرده است:

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تَحْرِمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَتَّبِعِي مَرْصَاتَ أَرْوَاجِكَ» (تحریم، آیه ۱)؛ ای پیامبر برای چه تحریم کردی آنچه را که خدا برای تو حلال فرموده است».

در آیه دیگر خداوند به همسران پیامبر خطاب می‌کند که اگر علیه ایشان هم صدا شوید، خداوند، جبرئیل، مؤمنان صالح و فرشتگان به یاری او خواهد آمد:

«إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَ جِبْرِيلُ وَ صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرًا» (تحریم، آیه ۴)؛ اگر شما (همسران پیامبر) از کار خود توبه کنید (به نفع شماست، زیرا) دل‌های‌تان از حق منحرف گشته و اگر بر ضد او دست به دست هم دهید، (کاری از پیش نخواهید برد) زیرا خداوند یاور اوست و همچنین جبرئیل و مؤمنان صالح، و فرشتگان بعد از آنان پشتیبان اویند»

این واقعه نشان می‌دهد که تا چه حد پیامبر در برخورد با همسرانش گذشت داشت که خداوند در مقام دفاع از او، زنان او را تهدید می‌کند.

به گفته اصحاب پیامبر هرگاه همسران از ایشان چیزی می‌خواستند با آنها همراهی می‌کرد و مردی آسان‌گیر در خانواده بود:

«رسول خدا آسان‌گیر بود هنگامی که عایشه چیزی را آن حضرت می‌خواست، او را متابعت می‌کرد» (مسلم بن الحجاج، ۱۳۳۴، ج ۴، ص ۱۶۰)

از خود پیامبر نقل شده است که فرمود: «بهترین شما، کسانی هستند که به زن‌های خود مهربان‌تر باشند و من بیش از همه به زنانم خوبی می‌کنم» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۷۱).
در نتیجه از آنجا که معاشرت نیکو تکلیفی دوسویه است در صورتی که هریک از زوجین خود را ملزم به رعایت معاشرت نیکو نمایند، این خود عاملی برای ایجاد صمیمیت و آرامش زوجین نسبت به یکدیگر می‌باشد که نقش اساسی در پایداری خانواده دارد.

۳. رفق و مدارا

برخی مدارا را به ملاحظت و نرمی و ملایمت و احتیاط کردن (طریحی، ۱۳۶۲، ماده رفق) و برخی دیگر به ملایم بودن با مردم و برخورد خوش معنا کرده‌اند (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۴۹). آیات و روایات بسیاری بیان‌گر آن است که رفق و مدارا از شئون الهی است. چنانکه برخی از مفسران در تفسیر «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»، «رحمت» و «رحیمیت» خداوند برای مؤمنان را در آسان‌گیری و تخفیف طاعات و عبادات او، و برای کافران در مدارا با آنان برای پذیرش دین دانسته‌اند (گنابادی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۲۸). به باور آنها رحمت خداوند بر کافران بدان جهت است که آنان نیز از فطرت الهی برخوردارند و همین موضوع انگیزه مناسبی برای نرمش با آنان و فراخواندن شان به اسلام و مدارا با آنها در دنیا می‌باشد (همان).

رفق و مدارا در خانواده یکی از مصادیق اخلاقی متقابل بین همسران در معاشرت به معروف می‌باشد که نقش اساسی در تحکیم و پایداری خانواده دارد. که زن و شوهر برای تحکیم بنیان خانواده و تداوم آن باید با خوش رفتاری، مسالمت و مهربانی با یکدیگر برخورد کنند و از اعمالی که سبب ایجاد نفرت، کینه، غم و اندوه می‌شوند، بپرهیزند به همین دلیل قرآن کریم به مردان دستور می‌دهد در قبال بد رفتاری‌های زنان مدارا نمایند «فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يُجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا (نساء، آیه ۱۹)؛ و اگر از آنها، (بجهتی) کراهت داشتید، (فوراً تصمیم به جدایی نگیرید!) چه بسا چیزی خوشایند شما نباشد، و خداوند خیر فراوانی در آن قرار می‌دهد»

در خانواده ممکن است که همسر صفاتی داشته باشد گاه با انواع روش‌ها نتوان آن را اصلاح کرد، نباید انتظار داشته باشیم که همه خواسته‌ها و انتظارات ما در مورد همسر محقق گردد. در مواردی باید با مسأله کنار آمد و با آن مدارا نمود، مدار کردن نسبت به بدخلقی همسر آنقدر نزد خداوند ارزشمند و مهم است که خداوند وعده داده که به چنین مردی اجر صبوری‌های

یعقوب نبی داده خواهد شد (ابن بابویه (صدوق)، ۱۳۸۹، ص ۲۷۸). و زن نیز در خانواده موظف به خوش رفتاری با شوهر است و باید از گفتار و رفتاری که باعث آزار و اذیت وی می شود، بپرهیزد. رسول خدا فرمود:

«آگاه باشید هرگاه زنی با شوهرش مدارا نداشته باشد و از وی چیزی بخواهد که قادر به فراهم کردن آن نباشد و فوق او باشد، خداوند از چنین زنی حسنه ای را نمی پذیرد و او خدا را در حالی ملاقات می کند که خدا از او خشمگین است» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۶۴) در خانواده‌ای که زن و شوهر نسبت به یکدیگر در برابر اختلافات، تضادها و تعارضات، نرمی داشته باشند و انعطاف پذیر باشند صمیمیت و محبت بیشتری حاکم خواهد بود و خانواده پایدارتر خواهد بود.

۴. صبر و شکیبایی

واژه صبر در لغت به معنای حبس کردن و بازداشتن است (طریحی، ۱۳۶۲، ماده صبر) و در اصطلاح عبارت است از ثبات نفس و مضطرب نگشتن آن در بلاها و مصیبت‌ها و مقاومت کردن در برابر حادثه‌ها و سختی‌ها (نراقی، ۱۳۶۱، معراج السعاده، ص ۴۶۳)

در قرآن کریم و روایات هریک از زن شوهر به صبر و شکیبایی در برابر بدرفتاری دعوت شده‌اند چنان که صبر و شکیبایی آسیه همسر فرعون در برابر خشونت‌ها، تهدیدها و سخت‌ترین شکنجه‌های شوهرش فرعون در راه حفظ ایمانش می‌ستاید: «وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَ نَجِّنِي مِنَ فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ وَ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» (تحریم، آیه ۱۱)؛ و خداوند برای کسانی که ایمان آورده اند، به همسر فرعون مثل زده است. آن گاه که گفت: پروردگارا! برای من نزد خویش در بهشت خانه ای بساز و مرا از فرعون و کردار او نجات بده و مرا از گروه ستمگر رهایی بخش».

و در روایات فراوانی به چنین امری دعوت شده اند. رسول خدا فرمود: «مردی که بر بداخلاقی زنش صبر و بردباری کند، خداوند پاداشی را که به داود به خاطر تحمل بلا و سختی عطا کرد به او می‌دهد، و زنی که بر بداخلاقی شوهرش شکیبایی به خرج دهد، خداوند همانند پاداش حضرت آسیه را به او خواهد داد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۳، ص ۲۴۷)

با صبر و بردباری می‌توان بر کوه مشکلات فائق آمد، از فشارهای روانی رهید و از فروپاشی خانواده جلوگیری نمود

۵. حمایت متقابل

یکی از عوامل تحکیم خانواده حمایت متقابل زن و شوهر نسبت به یکدیگر است. حمایت در لغت به معنی دفاع است (فراهیدی، ۱۴۰۹، ق، ۶: ۲۳۱۹) تفاوت حمایت با مراقبت در این است که مراقبت در برابر خطر محتمل است و حمایت در برابر تهدید موجود. به همین دلیل در سطح

خانواده و به طور خاص در میان همسران، اهمیت حمایت از مراقبت بیشتر است. قرآن با تعبیری بسیار زیبا در باره حمایت متقابل زوجین نسبت به یکدیگر می‌فرماید: «هُنَّ لِيَاسُ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ لِيَاسُ لَهُنَّ» (بقره، آیه ۱۸۷)؛ آنها لباس شما هستند و شما لباس آنها (هر دو زینت هم و سبب حفظ یکدیگرید).

لباس از یک سو انسان را از سرما و گرما و خطر برخورد اشیاء به بدن حفظ می‌کند، و از سوی دیگر عیوب او را می‌پوشاند، و از سوی سوم زینتی است برای تن آدمی، این تشبیه که در آیه فوق آمده اشاره به همه این نکات است که دو همسر یکدیگر را از انحرافات حفظ می‌کنند (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۶۵۰)، و از یکدیگر حمایت می‌کنند و این عمل در ایجاد صفا و صمیمیت زن و شوهر نسبت به یکدیگر در پایداری خانواده تأثیرگذار است

مصداق اختصاصی مرد نسبت به زن

مهم‌ترین مصداق اخلاقی معاشرت به معروف که اختصاص به مرد نسبت به زن دارد عبارتند از:

۱. احسان

احسان در لغت به معنای نیکی کردن است. این واژه گاهی در مورد چگونگی و نوع کاری که فرد انجام می‌دهد، به کار می‌رود و گاه نیز در مورد نوع تعامل فرد با دیگران. در مورد اول، یا به معنای انجام کار خوب است یا به معنای خوب انجام دادن کار اما در مورد دوم به معنای انجام کاری برای دیگری بدون چشم داشت می‌باشد (طباطبایی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۵۱۷ و ج ۱۲ ص ۳۵۴). علامه طباطبایی در ذیل آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل، آیه ۶۰) می‌نویسد: «مراد از احسان، نیکی کردن به دیگران است، نه نیکو انجام دادن کار بکار رفته است». (طباطبایی، ۱۴۰۷، ج ۱۲، ص ۴۸۰). براین اساس می‌توان گفت که احسان در قرآن کریم به دو معنای؛ کار خوب انجام دادن و خدمت به دیگران بکار رفته است. و دارای مصداقی زیادی است که یکی از مصداق آن، احسان به همسر در خانواده است که در آیاتی از قرآن در این باره تأکید شده است از جمله در باره رعایت احسان در طلاق می‌فرماید «الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمِغْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ» (بقره، آیه ۲۲۹)، طلاق، (طلاق) که رجوع و بازگشت دارد، دو مرتبه است (و در هر مرتبه،) باید به طور شایسته همسر خود را نگاهداری کند (و آشتی نماید)، یا با نیکی او را رها سازد (و از او جدا شود)»

و در آیه دیگر در باره پرداخت کالای مناسب به زنان مطلقه از مصداق معاشرت به معروف و نشانه احسان و نیکی کاری مردان شمرده است: «لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَ مَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَ عَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ»؛ اگر زنان را قبل از آمیزش جنسی یا تعیین مهر، (به عللی) طلاق

دهید، گناهی بر شما نیست. (و در این موقع،) آنها را (با هدیه‌ای مناسب،) بهره‌مند سازید! آن کس که توانایی دارد، به اندازه تواناییش، و آن کس که تنگدست است، به اندازه خودش، هدیه‌ای شایسته (که مناسب حال دهنده و گیرنده باشد) بدهد! و این بر نیکوکاران، الزامی است

در آیه دیگر پس از دعوت به صلح و سازش به مردان سفارش می‌کند که با زنان به نیکو کاری و پرهیزکاری رفتار نمایند و از مسیر حق و عدالت منحرف نشوند زیرا خداوند به همه اعمال آنان آگاه است: «وَ إِنْ تَحْسَبُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (نساء، آیه ۱۲۸)؛ و اگر نیکی کنید و پرهیزگاری پیشه سازید (و بخاطر صلح، گذشت نمایید)، خداوند به آنچه انجام می‌دهید، آگاه است (و پاداش شایسته به شما خواهد داد»

گروهی از مفسران در ذیل آیه، نوشته‌اند مراد از احسان این است که اگر مرد به دلیلی از همسر خویش کراهت دارد، این کراهت را اظهار نکند و رفتار نیک خویش را تغییر ندهد (طوسی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص ۳۴۸ و طباطبایی، ۱۴۰۷، ص ۵۳، ج ۱۰۲).

آنچه از آیات فوق به دست آید این است که خدایتعالی در موارد طلاق و جدایی به مردان دستور به احسان و رفتار نیک با زنان داده است این خود حاکی از آن است که در مواقع عادی به طریق اولی مرد باید با زن به احسان و نیکی رفتار نماید که در پایداری خانواده نقش اساسی دارد.

۲. مشورت با همسر

مشورت مصدر میمی (راغب اصفهانی، بی تا، ص ۲۷۰) یا اسم مصدر از ماده "شور (مصطفوی، ۱۳۶۸، التحقيق، ج ۶، ص ۱۴۷) در لغت به معنای برداشت غسل از کندوی زنبور است. (مقری فیومی، مصباح المنیر، ص ۳۲۷) که توسعاً بر استخراج رای صحیح اطلاق می-شود. ولی در این مقاله به معنی تبادل نظر زن و شوهر در باره مسائل خانوادگی به کار می‌رود. خدایتعالی در قرآن کریم به مردان دستور می‌دهد که با زنان مشورت کنید: «وَ أْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ (طلاق، آیه ۶)؛ و (درباره فرزندان، کار را) با مشوره شایسته انجام دهید».

واژه معروف در قرآن کریم بیشتر در مورد طلاق و جدایی زن و شوهر از یکدیگر به کارفته است و در موارد مختلف طلاق دستور می‌دهد که در هنگام جدایی و مراحل آن به گونه پسندیده رفتار نمایید. از جمله در این آیه به مردان دستور می‌دهد که هنگامی جدایی در باره فرزند شیرخوار با هم مشورت نیکو و معروف داشته باشید. به نظر می‌رسد این مسأله حاکی از آن است که در مواقع عادی به طریق اولی مرد باید با هم مشورت و مراعات معروف را بنماید.

بر این اساس مشورت نقش اساسی در پایداری خانواده دارد زیرا که مشورت، مسائل اختصاصی هر یک از زوجین را به مسائل مشترک تبدیل می‌کند و از این رهگذر صمیمیت می-آفریند، ثانیاً: مستشار به نتیجه مشورت گردن می‌نهد و از این مسیر نزاع از خانواده رخت برمی‌بندد. از این همه گذشته کسی که با همسر خود مشورت می‌کند، پیش از آن برای ایجاد

فضای مشورت باید رفتارهای زیادی را ترک کرده و شرایط زیادی را تغییر داده باشد. نکته بسیار مهمی را که باید در اینجا مورد توجه قرار داد این است که این آیه با مضمون روایاتی که از مشورت کردن را یک امر مردانه می‌دانند و از مشورت با زنان نهی می‌کنند، ناسازگار می‌باشد. در پاسخ به این مسأله می‌توان گفت اولاً: از منظر قرآن کریم زن از حیث شخصیتی نسبت به مرد هیچ کمبودی ندارد. زن و مرد هر دو از اصل و عنصر یگانه (نساء، آیه ۱ و ۲). طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۲۷۳). برای هدفی یکسان (هود، آیه ۶۱؛ انشقاق، آیه ۶۰؛ ذاریات، آیه ۵۶) با فرصت‌ها و سرمایه‌ها (اعراف، آیه ۱۵. سبأ، آیه ۲۸، نساء، آیه ۱۷۰ و ۱۷۴، یونس، آیه ۱۰۸) و مسئولیت‌های یکسان (عاملی، ۱۴۲۴ق، ص ۴۹. نساء، آیه ۳۶) آفریده شده‌اند. افزون بر این قرآن کریم مشورت را یکی از اوصاف ایمانی به شمار آورده است. آیه‌ای که بر این اصل معرفتی دلالت دارد «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ» (شوری، آیه ۳۸) و در میان خود کارها را با مشورت انجام می‌دهند. «هیچ قیدی ندارد و در باره اهل ایمان اعم از زن و مرد سخن می‌گوید. ثانیاً: روایاتی که از مشورت با زنان نهی می‌کنند از لحاظ دلالت و سند کامل نیستند و نمی‌توانند با مضمون این آیه منافاتی داشته باشند. (ر.ک: شریفی، ۱۴۰۰، ص ۱۴۰)

۳. مراقبت از همسر

یکی از مصداق اخلاقی اختصاصی در مباشرت معروف، مراقبت مرد از همسر و سایر اعضای خانواده است. مراقبت دارای مفهومی وسیع است که هم بعد مادی را شامل می‌گردد و هم بعد معنوی را. قرآن کریم به صراحت می‌فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ» (نساء، آیه ۳۴)؛ مردان، سرپرست و نگهبان زنانند، بخاطر برتری‌هایی که خداوند (از نظر نظام اجتماع) برای بعضی نسبت به بعضی دیگر قرار داده است، و بخاطر انفاق‌هایی که از اموال‌شان (در مورد زنان) می‌کنند»

از منظر قرآن کریم تنها تأمین هزینه زندگی، تهیه مسکن، تغذیه و... وظیفه مرد و سرپرست خانواده نیست. بلکه مهم‌تر از آنها، تغذیه روح و جان همسر و سایر اعضای خانواده است. نگهداری خانواده، تعلیم و تربیت، امر به معروف و نهی از منکر، فراهم کردن محیطی پاک و خالی از هر گونه آلود، رشد و تعالی اعضای خانواده می‌باشد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقْوُدْهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا» (تحریم، آیه ۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست»

در آیه دیگر به مرد و پدر خانواده دستور می‌دهد که زن و بچه‌ات را به نماز وادار کن و در این امر نیر اصرار بورز و شکیبیا باش: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» (طه، آیه ۳۲). از این آیه بر می‌آید که نماز تنها یک عبادت فردی نیست که شخص آن را در برابر پروردگارش به جا می‌آورد. بلکه نماز علاوه بر عبادت یک کار اجتماعی هم هست. این معنی از دو کلمه «فرمان

ده» و «شکیبا باش» دانسته می‌شود. کلمه نخستین دلالت بر ضرورت التزام جامعه به این عبادت دارد در حالی که کلمه دوم حکایت از آن دارد که نماز یک عمل ساده نیست و همراه با مشقت‌ها و رنج‌هاست پس باید در استمرار آن صبر و پافشاری به خرج داد. (مترجمان، ۱۳۷۷، ج ۷، ص ۲۰۹)

در روایت آمده است که پیامبر پس از نزول این آیه همه روزه وقت سحر و صبح و شام می‌آمد درب خانه علی و فاطمه و حسن و حسین سلام می‌کرد و می‌فرمود:

«الصلاة رحمکم الله انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیر؛ سلام بر شما اهل بیت و رحمت و برکات او به سوی نماز بشتابید، رحمت خدا بر شما، «همانا، خداوند می‌خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملاً شما را پاک سازد». (عروسی حویزی، ۱۳۷۰، ج ۴، ص ۴۰)

براین اساس مراقبت از همسر و خانواده جلوی هرگونه انحراف و تزلزل را می‌گیرد و سبب استحکام خانواده می‌گردد.

مصادیق اختصاصی زن نسبت به مرد

۱. اطاعت از شوهر

در نظام اخلاقی قرآن از آنجا که خانواده یک واحد اجتماعی است و نیاز به مدیریت دارد و تأمین معیشت و نفقه زن به مرد سپرده شده است و از سویی؛ ویژگی جسمی و روحی مرد نیز برای سرپرستی خانواده سزاوار می‌باشد، مدیریت خانواده به مرد سپرده شده است؛ «الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ (نساء، آیه ۳۴)؛ مردان سرپرست زنانند به خاطر برتری‌هایی که خداوند برای بعضی نسبت به برخی دیگر داده است و به خاطر انفاقی که از اموالشان می‌کنند».

براساس این آیه مرد مدبّر خانواده است و بسیاری از امور برعهده او گذاشته شده است. زن موظف است این مدیریت را بپذیرد و از او اطاعت نماید. شاید به همین دلیل است که در روایات زیادی از لزوم اطاعت زنان از مردان سخن به میان آمده است و از جمله حقوق شوهران بر همسران‌شان دانسته شده است. چنان که از امام باقر روایت شده است که زنی خدمت رسول خدا آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! حق مرد بر زن چیست؟ حضرت فرمود: این که او را اطاعت کند و از اطاعت او سرپیچی نکند و از خانه او چیزی را بی اجازه او صدقه ندهد و بی اجازه او روزه مستحبی نگیرد و در هر حال در امر زناشویی او را ممانعت نکند و از منزل خارج نشود مگر به اذن و اجازه او و اگر از خانه خارج شود ملائکه آسمان و زمین و فرشته غضب و رحمت او را لعنت می‌کنند تا وقتی که به منزل برگردد» (طبرسی، ۱۳۹۲، ق، ص ۲۱۴)

و نیز امام صادق از پیامبر نقل کرده که اگر قرار بود، امر کنم به کسی سجده شود، امر می‌کردم که زن به شوهرش سجده کند»

۲. تواضع و قنوت زن نسبت به شوهر

در قرآن کریم افزون بر پسندیده بودن تواضع برای هر انسانی اعم از زن و مرد، نوعی فروتنی خاص به عنوان صفتی زنانه در برابر شوهر وجود دارد که قرآن از آن به "قنوت" تعبیر می‌کند: «فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ نَسَاءً، آیه ۳۴)؛ پس زنان صالحه مطیع (همسر) هستند».

تعبیر به «قانتات» که از ریشه «قنوت» به معنای «اطاعت توأم با خضوع و ادب و فروتنی» است، بر این نکته تأکید دارد که زن شایسته، باید همواره در آنچه با زندگی مشترک مرتبط است، فرمان بردار شوهر و نسبت به او متواضع باشد. و از نافرمانی و یا اطاعت غیر متواضعانه بپرهیزد. البته این فروتنی مربوط به مسائل زناشویی و در محدوده روابط زوجین است، که زن باید از انجام هر چیزی که منافی زناشویی است، اجتناب ورزد. ولی در غیر این محدوده، مثل حفظ حقوق فردی و اجتماعی و دفاع از آن، مستقل. (علاسوند، ۱۳۸۹، ص ۸۲)

دستورات الهی بر پایه‌ی استعدادهای طبیعی و تکوینی و مطابق با فطرت انسان است.

۳. حفظ خود، اسرار و اموال و حقوق شوهر

قرآن کریم یکی از مهم‌ترین وظیفه زن نسبت به شوهر را حفظ خود در غیاب شوهر می‌داند: «حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ (نساء، آیه ۳۴)؛ به پاس آن که خدا {برای آنان} حفظ کرده، اسرار (شوهران خود را) حفظ می‌کنند».

تعبیر به «حافظات للغیب بما حفظ الله» گویای این مطلب است که زنان، حقوقی را که خدا برای مردان قرار داده، و مراعات آن را برعهده آنان قرار داده است، حفظ می‌کنند. مرحوم علامه طباطبایی می‌نویسد: «ما» در «بما حفظ الله» مصدریه است و «باء» برای وسیله به کار می‌رود. در نتیجه معنا چنین می‌شود که: زنان شایسته، مطیع شوهران خویشند و آن حقوقی را که خداوند برای مردان قرار داده است و حفظ آن را برعهده زنان گذاشته، حفظ می‌کنند؛ اموری مانند سرپرستی، وجوب اطاعت زنان از آنان، و مراقبت و نگهداری از امور پنهانی خانواده» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴، ص ۳۴۵)

به هر حال، زنان شایسته، نه تنها در حضور شوهر، بلکه در غیاب او «حفظ الغیب» می‌کنند. و مرتکب خیانت در اموال و گوهر عفت خویش و حفظ شخصیت شوهر نمی‌شوند. و همه را به درستی نگهداری می‌کنند و این گونه زنان شایسته، قابل تقدیر و تحسین‌اند و مردان در برابر آنان، نهایت حق‌شناسی را انجام می‌دهند و این خود عاملی برای پایداری خانواده می‌باشد.

نتیجه گیری

۱. یکی از تدابیر قرآن کریم برای تحکیم خانواده معاشرت به معروف در روابط بین زوجین می باشد. معاشرت به معروف در روابط بین زوجین دارای معنای وسیع و مصادیق فراوانی می باشد که در یک تقسیم بندی کلی به مصادیق فقهی و حقوقی و مصادیق اخلاقی و ارزشی تقسیم می شوند. مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف بین زوجین به مصادیق؛ مشترک بین زوجین و مصادیق اختصاصی هریک از آن دو، تقسیم می شوند.
۲. محبت و مهرورزی، معاشرت نیکو، رفق و مدارا، صبر و شکیبایی و حمایت متقابل از مصادیق اخلاقی مشترک معاشرت به معروف بین زوجین است که در تحکیم خانواده نقش اساسی دارند.
۳. محبت و مهرورزی همسران نسبت به یکدیگر عامل مراقبت از آرامش و در نتیجه می - تواند خانواده را از اضمحلال حفظ کند.
۴. قرآن کریم تأکید زیادی بر معاشرت به معروف و نیکوی زن و شوهر نسبت به یکدیگر کرده است از آنجا که معاشرت نیکو تکلیفی دو سویه است در صورتی که هریک از زوجین خود را ملزم به رعایت معاشرت نیکو نمایند، این خود عاملی برای ایجاد صمیمیت و آرامش زوجین نسبت به یکدیگر می باشد که نقش اساسی در پایداری خانواده می باشد.
۵. رفق و مدارا در خانواده یکی از مصادیق اخلاقی متقابل بین همسران در معاشرت به معروف می باشد که نقش اساسی در تحکیم و پایداری خانواده دارد. که زن و شوهر برای تحکیم بنیان خانواده و تداوم آن باید با خوش رفتاری، مسالمت و مهربانی با یکدیگر برخورد کنند و از اعمالی که سبب ایجاد نفرت، کینه، غم و اندوه می شوند، بپرهیزند
۶. در قرآن کریم و روایات هریک از زوجین به صبر و شکیبایی در برابر بد رفتاری دعوت شده اند چنانکه قرآن کریم شکیبایی آسیبه همسر فرعون را در برابر بد رفتاری و خشونت های شوهرش را می ستاید.
۷. احسان، مشورت و مراقبت از همسر از مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف مختص مرد نسبت به زن می باشد.
۸. قرآن کریم در موارد طلاق و جدایی دستور به احسان به زنان داده است، این خود حاکی از آن است که در مواقع عادی به طریق اولی باید به همسر احسان و نیکی کرد که در تحکیم و پایداری خانواده تأثیرگذار است.
۹. اطاعت از شوهر، تواضع و قنوت زن نسبت به شوهر، حفظ خود، اسرار، اموال و حقوق شوهر از مصادیق اخلاقی معاشرت به معروف زن نسبت به شوهر می باشد.

۱۰. قرآن کریم " قنوت و فروتنی زنان در برابر مردان جهت مقابله با مدیریت بحران در زندگی خانوادگی را می ستاید و این خود سبب محبوبیت نزد شوهر و مانع اضمحلال خانواده می گردد.

۱۱. در مشورت باتبدیل مشترک مسائل اختصاصی هریک از زوجین و گردن نهادن مستشار به نتیجه مشورت به صمیمیت طرفین افزوده می شود و از این رهگذر در پایداری خانواده نقش اساسی دارد. و روایاتی که از مشورت با زنان نهی شده است از لحاظ سند کامل نیستند و نمی توانند در این مورد حجیت داشته باشند.

۱۲. زنان شایسته در غیاب شوهر ، مرتکب خیانت در اموال نمی شوند و گوهر عفت و شخصیت خود را حفظ می کنند و این گونه قابل تقدیر و شایسته و تحسین و محبوبیت آنها نزد شوهر بیشتر و نتیجه در پایداری خانواده تأثیر گذار است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی
۲. نهج البلاغه، ترجمه دشتی، قم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین،
۳. ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی (۱۳۹۸ق)، التوحید، مصحح: حسینی، هاشم، قم، جامعه مدرسین
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، لسان العرب، بیروت، دار صادر
۵. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل‌البتیت،
۶. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱)، تسنیم، انتشارات اسراء، چاپ پنجم، قم،
۷. جوهری، اسماعیل بن حماد (۵۱۴۰۷)، صحاح اللغة، تحقیق احمد بن عبدالغفور عطار، دارالعلم للملایین، چاپ چهارم،
۸. راغب اصفهانی (بی تا)، مفردات الفاظ القرآن، تهران، مؤسسه اسماعیلیان،
۹. رشیدرضا، محمد، (۱۹۹۵م)، تفسیر القرآن الکریم (التفسیر المنار)، بیروت، دارالمعرفه
۱۰. سیوطی، جلال الدین (۱۴۰۴ق)، الدر المنثور فی تفسیر المأثور، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی
۱۱. شریفی، عنایت، درسنامه اخلاق خانواده، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی
۱۲. طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۴۰۷)، میزان فی تفسیر القرآن، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
۱۳. طبرسی، حسن بن الفضل (۱۳۹۲ق)، مکارم الاخلاق، بیروت، مؤسسه الاعلمی،
۱۴. طریحی، فخرالدین (۱۳۶۲)، مجمع البحرین، تهران، المكتبة المرتضویه،
۱۵. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۹)، التبیان، تحقیق احمد حبیب العاملی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۹ق
۱۶. عاملی، جعفر مرتضی (۱۴۲۴)، مقالات ودراسات، مرکز الإسلامی للدراسات، اول، بی‌جا،
۱۷. عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه (۱۳۷۰)، تفسیر نورالثقلین، قم، اسماعیلیان
۱۸. علاسوند، فریبا (۱۳۸۹)، مهارت های زندگی با رویکرد دینی، چاپ سوم، قم، سروش هدایت،
۱۹. فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۱۸ق)، تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسیله (کتاب الحج)، دار التعارف للمطبوعات، دوم،

۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تصحیح و تحقیق علی اکبر غفاری، تهران دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ش
۲۱. گنابادی، محمد سلطان (۱۴۰۷ق)، تفسیر بیان السعاده، بیروت، مؤسسه الأعلمی
۲۲. مترجمان (۱۳۷۷ش)، ترجمه تفسیر جوامع الجامع، چاپ دوم، مشهد، پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی
۲۳. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳)، بحار الانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء،
۲۴. مطهری، مرتضی، (۱۳۷۵)، اخلاق جنسی، چاپ دهم، تهران، صدرا
۲۵. مسلم بن حجاج نیشابوری (۱۲۳۴)، الصحیح، استانبول، دار الطباعه العامری،
۲۶. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸ش)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران،
۲۷. مکارم شیرازی و همکاران (۱۳۷۴ش)، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب اسلامیه
۲۸. نراقی، احمد، معراج السعاده، تهران، رشیدی، ۱۳۶۱ش.

